

STRAIPSNIAI

MENO, KŪRYBIŠKUMO IR SOCIALINĖS BEI POLITINĖS PLOTMĖS SĄVEIKOS

MENINĖ KŪRYBA IR POLITINĖS ALTERVENCIJOS

Gintautas Mažeikis

Vytauto Didžiojo universitetas

Socialinės ir politinės teorijos katedra

Gedimino g. 44-101, Kaunas

El. p. g.mazeikis@pmdf.vdu.lt

Straipsnio tikslas yra aptarti socialinių ir politinių alternatyvų meninį kūrimą, diegimą ir pateikti jų ribų bei simuliacijos kritiką. Tuo tikslu atskleidžiama negatyviosios dialektikos svarba svarstant empirines alternatyvas, jų idėjas, tiesiogiai nekylančias iš *a priori* postulatų, o susijusias su meninio patyrimo transgresija. Diskutuojamos aktyvios su menu susijusios altervencijos, t. y. įvairių alternatyvų diegimas socialinės inžinerijos priemonėmis, ir jų sąsajos su meninėmis veiklomis. Pabrėžiama, kad meninė veikla išjudina pasaulėjautos pamatus, skatina keisti, transformuoti komunikacines, jausmo, stiliaus erdves ir, galiausiai, gyvenamąjį pasaulį. Todėl meninės altervencijos yra svarbios ir evoliuciniu, inžineriniu, politiniu, egzistenciniu, laisvės požiūriais. Straipsnyje dėmesys skiriamas aktyvioms poveikio priemonėms: agitacijai, gatvių akcijoms, kontrpropagandai, transformacijų savikritikai, apšvietos ir mito dialektikai. Žinoma, patirties horizontus, pasaulėjautą ir gyvenamąjį pasaulį galima transformuoti ir be meninės agitacijos, be specialaus įtikinėjimo, o kūno ir odos, pojūčių pakopoje (drabužių stiliaus įtaka kasdienybės transformacijai ir t. t.). Tačiau straipsnyje kreipiamas dėmesys į aštrų, puolamąjį, maišto kelią. Agitaciniu požiūriu apribojamas samprotavimų laukas ir kalbama ne apie meno naudojimą politinėms kovoms su apibrėžtais veikėjais (karikatūros, pamfletai), o apie santvarkos arba anoniminės valdžios struktūros kritiką ir paskatas keisti, apie tai, ką A. Negri ir M. Hardtas vadina *Imperijos* (Negri, Hardt 2000) vardu. Dialektiškai

(T. Adorno negatyviosios dialektikos prasme) svarstomi socialiai ir politiškai angažuoto meno susidūrimai su globalinių, viršnacionalinių gamybinių santykių struktūra, su tarptautiniu teisiniu, bankiniu, biurokratiniu aparatu, su jų palaikoma eksploatacine, korumpuota, hegemonine, korporacine anonimine valdžia. Ši analizė ir tyrimas įsiterpia į mąstymo formavimo, transformavimo probleminį ratą ir filosofškai diskutuoja propagandos, agitacijos ir socialinės inžinerijos sąveikas su menine kūryba.

Reikia pabrėžti, kad šiuolaikinis menas kritikuoja deteritorializuotą (neapibrėžtos teritorijos dydžio) imperializmą ir su juo susijusius tarptautinius didžiausių valstybių ir korporacijų konglomeratus ar tiesiog neregimas klanines asociacijas kritikai tuo atveju, kai jis pats pajėgus ir atviras jungtis į tarptautines sąjungas. Tačiau kuriamas meno ir kritikos tarptautiškumas, aiškinant globalizaciją ir imperializmą be teritorijų, be sostinių ir be kariuomenių, anaipol nereiškia naujo globalizacijos varianto, o nuoseklų, tarptautinį alternatyvų, vietinės įvairovės, skirtumų, net mažiausių dialektų ar stilių ypatybių palaikymą ir puoselėjimą. Tačiau tam reikšminga kurti ir kitokią, nei iki XIX–XX amžiaus buvo kuriamą, politinę pasaulio ir vietos viziją, alternatyvią, net asimetrinę tautų ir grupių raidos, dinamikos teoriją. Pradžioje, atsižvelgiant į negatyvią ir pozityvią sovietinio internacionalizmo bei į šiuolaikinę neteritorinio imperializmo (Negri, Hardt 2000) kritikos patirtį, galima nurodyti du paplitusius samprotavimų būdus: vienas yra dalyvavimas tarptautiniuose antiglobalistiniuose sąjūdžiuose (ką galima vadinti globalizacijos nihilizmu), o kitas neoliberalizmo, susiliejančio su kūnu be organų, imperija be ribų, biurokratija be ego, kritika. Pirmasis yra kovos būdas su sunkiai ar aiškiai išvelgiamais tarptautiniais konglomeratais ir klanais, o antrasis su panašiu tarptautiniu galios aparatu. Pagaliau, reikšminga yra atsispirti ir tai populistinei pasaulio vienovės ir bendro gėrio idėjai, kuri slepia išnaudojimo cinizmą, pasipelnymo troškimą, prievartos pateisinimą, manipuliaciją pilietiniais idealais.

Agitacinis rokas: „Liapis Trubeckoj“

Įvairūs darbininkų išsilaisvinimo judėjimai, profesinių sąjungų aktyvizmas, naujosios kairės ir anarchistiniai sąjūdžiai aktyviai kritikuoja šiuolaikinį neteritorinį imperializmą ir anonimines imperijos steigimąsi. Vieni aktyviausių tokios kritikos meninių dalyvių yra šiuolaikinio pankroko atstovai. Agitacinis ir kovingas rokas dažniausiai yra ne tik ne protestas, bet puolimas, altervencija, kylanti iš visuomenės paribių ir

išreiškianti naujas, prisikeliančias visuomeninei veiklai ir savitos sąmonės raiškiai žmonių grupes. Agituojanti muzika siekia tikslingai formuoti emocijas, nuomones, galinčias griauti naujuosius korporacinius, klaniinius, bankinius uždarus susitarimus. Ir nors tokia, kviečianti priešintis ir aktyviai keisti pasaulį, roko agitacija nebūtinai yra nuoseklios ir instituciškai reguliuojamos propagandos dalis, savo tikslais ši agitacija taip pat siekia įtikinti, mobilizuoti žmonių grupes, formuoti jų sąmoningumą, padėti apsispręsti. Tačiau agitacijos, aistringą muzikinio įtikinėjimo patosas gali nieko bendra neturėti su tikslinga jausmų vadyba arba sielų inžinerija. Įtikinėjama, kai skauda širdis, kai subręsta klasinis įniršis, kai pakviečia tautos dvasia, kai to reikalauja meilė... Šia prasme agitacinės dainos yra grupinės dvasios, klasės ar tautinės sąmonės išgryninimo ir formavimo būdas. Jis atveria kelią, nutiesia tiltus, sukuria palankias aplinkas vienai iš galimų asmens trajektorijų, laisvės pokyčių, nepriklausomybės transformacijų krypčių. Nutiesti emociniai tiltai ne pavergia, o pasiūlo pasirinkimo kelią, alternatyvios raidos perspektyvas, kolektyviai reikšmingų pokyčių horizontus, kuriuos pats asmuo gali atsakingai pasirinkti ar atmesti.

Labai dažnai agitacinis menas, susijusi retorika, vaizdavimas, muzika yra siejami su pavergiančia manipuliacija ar smegenų plovimu, prievartiniu pakeistinės sąmonės formavimu. Vis dėlto pakeistinė sąmonė neegzistuoja, ji yra tik iliuzija, mirażas. Egzistuoja ne svetima pakeistinė sąmonė, o apakusi ir apsigavusi savoji. Ji tampa akla sekdamą nesuvoikiama ir nesuprantama šablonais: nesibaigiančiomis pasakomis apie diržų susiveržimo politiką, apie mokesčių didinimą, apie pilietinių teisių varžymą, apie darbo našumo didinimą, apie laisvalaikio kontrolę, apie didžiųjų valstybių kuriamą gėrį, apie nuostabius vadovus ir socialinę didžiųjų korporacijų politiką. Iracionali pakeistinė sąmonė kyla iš tikėjimo svetimu, korporaciniu pasirinkimu, iš savųjų siekių slopinimo, iš asmeninių jausmų išdžiovinimo, iš savo ir artimųjų sielos pavertimo dykuma, iš proto tapimo – *tabula rasa*. Alternatyvi, kovinga agitacija, priešingai, prasideda ir užsibaigia aistringų kvietimu, jausmingu raginimu pačiam pasirinkti ir nebūti gyvuliu, nebūti gainiojamam bandos dalyviu. Antiimperialistinė agitacija parodo asmens orumo poreikį ir aplinkos absurda, asmenybės menkinimą, žadina drąsą ir gebėjimą juoktis iš nesibaigiančio biurokratinio ir valdžios aparato savęs pateisinimo. Biurokratinis aparatas, valdžios tinklai turi savaiminę tendenciją plėstis, remtis vienas kitu manipuliuojant įstatymais, tariama santvarkos geroje ir gąsdinimais.

Agitacinio roko tikslas yra sulaužyti šiuos baimės barjerus ir peržengti kontroliuojamas ribas.

Egzistuoja pozityvioji ir negatyvioji agitacija. Pozityvioji piešia būsimus tikrovės vaizdus, formuoja miestus-sodus, laisvas tėvynes, savivaldžias bendruomenes. O negatyvioji išlaisvina nuo engimo, nuo prievartos, nuo gyvuliškos būklės, nuo tamsos ir kvailumo. Tai yra prisikėlimo šauksmas, prabudimo raginimas, tai draugo pagalba, tai siūlanti pagalbą gelbėjimosi ranka. Negatyviosios agitacijos atveriami laisvės horizontai nesuponuoja jokio pasirinkimo, o palieka asmens laisvę atsitiktinumų ir draugiškumo apsuptyje meniškai formuoti savo gyvenimą.

Įtikinėjantis, sutelkiantis rokas buvo ryškus Lietuvoje garsųjų *Roko maršų* metu, kas sutelkė dideles jaunų žmonių gretas kovai už nepriklausomybę Lietuvoje, kas griovė pačius totalitarizmo pagrindus be jokio tiesioginio apeliavimo į konkrečią valdžią, diktatorių. Rokas išjudino didžiules jaunų, dinamiškų žmonių mases, kurie ne tik išmoko skanduoti, įgijo apibrėžtą formą, bet ir virto tauta, galinčia kelti savo apibrėžtus ekonominius, politinius reikalavimus, kurti ir skleisti savo Sąjūdį.

Baltarusių muzikinė grupė pasirinko pavadinimą „Liapis Trubeckoj“ (*Ляпис Трубецкой*) interpretuodama I. Ilfo ir J. Petrovo romano *Dvylika kėdžių* herojų, poetą uždarbiautoją Nikiforą Liapisą, kuris savo eiles pasirašinėjo Trubeckojaus vardu. Grupė susibūrė 1990 metais, o jos lyderiu tapo daininkas Sergejus Michalokas. „Liapis Trubeckoj“ akcentuoja nekomercinį roką, socialines-politines, dažniausiai su mažumomis ar atskirties grupėmis, klasine darbininkų savimone susijusias temas, ryškų teatrališkumą, absurdo vaidybą, plakatiškumą. Teatrališkumo ir agitacijos jungtis buvo ryški ir „Anties“ grupei *Roko maršų* laikotarpiu. Tačiau Algis Kaušpėdas daugiau dėmesio skyrė ne tiesioginei agitacinei dainai ar plakatiniam politiniam teatrui, o kur kas labiau pirminiams dalykams: paversti klausytojus laisvais, išmokyti juos juoktis iš savo santvarkos, iš prievartos, pajusti siautulingą laisvės spontaniškumą ir vienu metu tautiškumą, kurį galėjo dovanoti 1988–1990 metų rokas. O „Liapis Trubeckoj“ yra žymiai profesionesni teatro ir atitinkamai daugelio muzikinių klipų kūrėjai, o jų agitacija atvira kaip apnuogintas durklas. Ir tai suprantama, šiuolaikinė visuomenė yra persmelkta vartotojiškumo, beveidžio ir apolitiško roko ir kitos populiarios muzikos, begalinio stilių pasirinkimo. Vartotojiškumas pavirto politinio sąmoningumo pelke, masių nežadina būti nepriklausomoms paprasčiausias muzikinis siautulyš ir ritmas. Alternatyvi pasaulėjauta ir pasirinkimo erdvių ir tiltų atvėrimas

negalimas be skausmingo agitacinio kirčio, be geliančios ironijos, be diktatorių įsiūtį žadinančio spektaklio.

Tarp daugelio jų skandalingų ir meninių temų, garsių koncertų ir albumų išskirsiu tris, labai susijusias su agitaciniu roku dainas. Pirmoji daina *Не быць скотам* (*Nebūti gyvuliui*, pirmą kartą atlikta 2011 metais) yra socialistiškai nusiteikusio baltarusių poeto Jankos Kupalos (*Янка Купала*) eilėraščio *Хто ты зэмкі?* muzikinė aranžuotė ir skanduo­tės formos roko daina. Joje kalbama apie tai, kad paprastas žmogus nori nedaug: duonos, druskos, žemės, laisvės, ir dar... nebūti gyvuliui. Teisė nebūti vaikomam žmogus išsikovojo savo prakaitu ir krauju. Tai padarė jau labai seniai. Nebūti gyvuliui, turėti laisvę, pačiam spręsti ir dirbti – štai tie maži reikalavimai, kurie yra skiriami didžiajai pasaulio Imperijai. „Liapis Trubeckoj“ atveju ši hegemonija buvo suvokta kaip pirmiausia diktatoriaus A. Lukašenkos valdžia, kaip nematomos sąsajos tarp Rusijos oligarchijos ir baltarusiško autoritarizmo, tarp pasaulinio naftos ir kapitalo pasidalijimo ir paprasto Baltarusijos, Rusijos, Baltijos šalių, kitų šalių darbininko.

Imperijos suvokimas išryškėja iš kitos grupės dainos, kuri jau mažiausiai yra asocijuojama su A. Lukašenka, *Путинарода* (*Putinaroda*). Sukurta daina ir su ja susijęs vaizdo klipas vaizduoja pigiu, kičiniu, glamūrinio stiliumi Rojų (Adomo ir Ievos), kuris pamažu griūva virsdamas Baltarusijos / Rusijos valdžios groteskiška paranoja (*Putinaroda* galima versti ir „Putino tauta“, ir „Putinas pabaisa“ – nuo „urod“, ir kaip „tautos keliai“). Ši daina ir su ja susietas absurdo spektaklis parodo liaudies kvailinimo, zombinimo etapus. Kaip oligarchinis ir valstybės aparato gėris pasirodo darbininkams kaip dangaus mana, kaip absoliuti tiesa, kaip tariamas liaudies kelias.

Trečia aptariama daina *Броненосец* (*Ты ни при чём?*) (*Šarvuotis* (*Tu niekuo dėtas?*)) – pagal analogiją Juodosios jūros revoliuciniam 1905 metų šarvuočiu Potiomkinui, o dar daugiau pagal analogiją S. Eizenšteino propagandiniam vaidybiniam filmui *Šarvuotis Potiomkinas*. Dainoje remiamasi filmo metaforomis, skundžiamasi tuo, kiekgi galima valgyti valdžios aparato tiekiamas maisto atliekas, kiek galima aukotis už socialinius maisto paketus, kiek reikia būti maloniam policiniam režimui už tariamą priežiūros pagalbą. Daina ir vaizdo klipas apeliuoja į 2011–2012 metų Minsko, Maskvos, Sankt Peterburgo, kitų Baltarusijos ir Rusijos miestų kovos patirtį už menkiausią plojimą, už vaikščiojimą kartu gatvėmis, už dainą prie bet kokio paminklo būti suimtiems į „glamūrinius

autokalėjimus“... Grupė kviečia kovoti už savo sutryptą orumą, garbę, laisvę. O priedainis žeidžia visus abejinguosius, pritariančius, išsigandusius, dėl kurių pasipriešinimo akcijos nesibaigia sėkmingai, protestas yra užgniaužiamas, o vergystė pagilinama. Daina agituoja įveikti baime, su-laikyti dresuotų šunų – baudėjų-policeininkų – prievartą.

„Liapis Trubeckoj“ kovoja ne tik prieš A. Lukašenkos diktatūrą Baltarusijoje, bet ir prieš žeminančią eksploataciją ar tai būtų valstybinio, ar klaninio, ar korporacinio kapitalizmo atvejais. Akivaizdu, kad tai nėra neoliberalizmo pinigų ir skonį tenkinanti muzikinė grupė, nors ji ir nevengia koncertuoti Maskvos naujosios *petit-bourgeois* klubuose. Man tai primena rusų poeto Vladimiro Majakovskio elgesį, kuris, būdamas revoliucijos ir proletariato dainius, garsus ir ryškus futuristas, skandalingas revoliucionierius, nevengė linksintis naujosios buržuazijos restoranuose. Tas pats ir su šokėja, aktore, bet kartu ir agitatore Isadora Duncan. Ji plėtojo improvizacinį, spontanišką šoki, taip pat ir politinį, socialiai angažuatą, provokuojantį, jaudinantį kovai ir prisikėlimui ne mažiau nei gilus poeto žodis. Jos spontaniškos improvizacijos jungė F. Nietzsche's, K. Marxo idėjas (Дункан 1992). Ji, nors ir šoko revoliucijos idėjas, vaidino agitaciniuose spektakliuose, mokė vaikus sukilusios dvasios ritmo, tačiau ilgainiui jos maištas susiliejo su naująja Rusijos buržuazija (trumpu naujosios ekonominės politikos – *NEP* – laikotarpiu), su ištaigingomis kelionėmis automobiliu Nicoje, kur jos laukė tragiška mirtis.

Todėl, manau, „Liapis Trubeckoj“ proletariškas-bohemiškas elgesys, šis politinis oksimoronas yra suvokiamas Rusijos, Ukrainos, Baltarusijos revoliucijų poetinėje, meninėje tradicijoje. Grupės teatrališkumas, agitacinis patosas yra artimas Baltarusijos, Rusijos pankroko grupėms, pavyzdžiui, „Pussy riots“ grupės garsiajam veiksmui Maskvos cerkvėje *Богородица, Путина прогони* (*Šventoji Marija, išvaryk Putiną*, 2011). „Liapis Trubeckoj“ savo agitacine, kovine, pilietine dvasia gerokai išsiskiria nuo kitų vadinamųjų vakarų slavų roko grupių. Pavyzdžiui, Ilja Stogovas, daug rašantis apie anarchizmo, pankroko raidą Baltarusijoje, Ukrainoje, sugretina „Liapis Trubeckoj“ su Ukrainos muzikinėmis grupėmis: Kijevo „Воплі Відоплясова“ (*Vandens šokėjo klyksmai*) ir Lvovo „Океан Эльзы“ (*Elzos okeanas*) (Сторгов 2007). Tačiau „Воплі Відоплясова“, gražinanti komunitarizmo ir folkloro laisvę, anarchiją *Batkos Machno* prasme, yra tolima nuo „Liapis Trubeckoj“ agitacinės intervencijos, kuri artimesnė Baltijos šalių, Sankt Peterburgo ir Maskvos socialinio anarchizmo dvasiai. Juo labiau „Liapis Trubeckoj“ skiriasi

nuo „Океан Эльзы“ – giliai bohemiško, Balkanų dvasia alsuojančio roko, kuris išlaisvina individą, ne komuną, ir ne kolektyvą.

Panašūs meniniai pankroko ir kitų anarchistinių grupių pasirodymai yra skirtingi savo tautine pasaulėjauta, civilizaciniais orientyrais, tačiau, kitaip nei tapyba ar mada, akcentuoja ne paslėptą jausmo distribuciją, bet daugiau aktyvią, puolamąją altervenciją. Jų pasirodymai išplečia erdves į kitus gyvenimo labirintus, išplečia pasirinkimų šaknynus (rizomas), griaua buvusių teritorijų šventumą. Tačiau daro tai ne anoniškai didindami galimybes, o agitaciniu kūrybiniu ritmu.

Vis dėlto anarchistinės, socialistinės, naujėsios kairės akcijos, radikali korporacinio kapitalizmo, globalinių imperijų kritika kelia tam tikrą nepasitikėjimą: naujo totalitarinio socializmo baimę, gąsdina savo klasiniu paprastumu. Minėta agitacija yra laisvinanti iki naujos santvarkos kūrimo, iki revoliucijos. Bet po to... Maišto dvasia Europoje buvo gerokai analizuojama ir kritikuojama jau XVIII a. kairiųjų revoliucionierių, kaip nepakankama pasipriešinti. O socializmo šalių nesėkmės kuriant laisvės salas ir kontinentus, paverčiant išsivadavimą Gulagu, skatina apmąstyti iš naujo neigimo praktikas ir jų vertę.

Negatyvioji dialektika ir anarchizmo idėja

Adorno *Negatyviojoje dialektikoje* kritikuoja buržuazijos tvarkos sutemas, kurias išsivystę Vakarai entuziastingai pasitinka ir daugina norėdami išvengti atsitiktinumo ir anarchijos keliamo siaubo, pasirinkimo ir atsakomybės baimės, dvejojimo pripažinti savo kūrybinius, bendruomeninius ar komunikacinius negebėjimus. Jis parodo, kad šią baimę įkūnijo dar I. Kantas, su džiugesiu pripažinęs Didžiosios Prancūzijos revoliucijos pralaimėjimą ir tvarkos, priežastingumo grįžimą ir pergalę. Tačiau jis nesiryžo paaiškinti, iš ko sprendžiama apie šį istorinį, politinį, socialinį ar ekonominį priežastingumą. Turimų ir jo filosofijos aukštinamų *a priori* sąlygų tam įvardyti aiškiai nepakako. Tačiau jis, šlovindamas nusilenkimą įstatymo būtinybei, atmetė D. Hume'o abejojimus tvarkos egzistavimu. Dėl Kanto Adorno rašo:

Kaip ir kiti vėlesni idealistai, Kantas negali išsaugoti laisvės be prievartos. Ši paprasčiausia neiškraipyta laisvės sąvoka pripildo jį anarchijos baimės, kuri vėliau tapo akstinu buržuazijai pašalinti savo pačios laisvę (Adorno 1973: 232).

Laisvę Kantas apibūdina kaip ypatingą priežastingumo momentą. Jo požiūriu, kalbama apie „pastovius dėsnius“, kurie ilgainiui skatina „amžinosios taikos“ (Kant 1996) siekimą. Į tai Adorno reaguoja:

Jo baikštus buržuazinis pasišlykštėjimas, kurį Kantas jautė anarchijai, savo mastu nė kiek ne menkesnis, nei jo sąmoningas buržuazinis protestas prieš bet kokią priežiūrą (Adorno 1973: 250).

Priešingai, Adorno palaiko anarchijos, kaip bet kokios naujos meninės struktūros ištakos, reikšmingumą. Jausti pagarbą turtingai netvarakai, vadinasi, jausti, kiek daug galimybių ji atveria, kokiais unikaliais meno, socialiniais ar kultūriniais kūriniais ji gali išsiskleisti. O Kantas siekia ne kaitos, ne meninės kūrybos, o amžinosios taikos, sąstingio. Adorno rašo:

Dėsnius jis apdovanoja epitetais „pastovūs“, „amžini“. Šie epitetai turi išaukštinti dėsnius gąsdinančio anarchijos paveikslo akivaizdoje ir kartu nepamiršti jokios minties apie tai, kad būtent dėsniai ir yra sustabarėjęs nelaisvės blogis (Adorno 1973: 252).

Adorno laisvė būtinai yra prieštaringa, aporiška, antinomiška, todėl dialektiška. Kitaip negali ir būti, kai tikrovės prielaida laikoma ne tvarka, o nenutrūkstamos tvarkos ir atsitiktinumo lenktynės. Šis mąstytojas skatina pakeisti stabilias tvarkas laikinomis atsitiktinumo organizacijomis, meniniais asambliažais, socialine ir kultūrine kūryba. Tai reiškia, kad bet kokios egzistuojančios santvarkos ir režimai nėra istoriškai būtinai ir gali būti keičiami. Tuo jis iš esmės skiriasi nuo Hegelio, Marxo ar Lenino, visur ieškojusių istorinių dėsningumų, būtinybių bei prievolių ir be galo sumenkinusių socialinę, politinę, ekonominę kūrybą. Priešingai, Adorno mano, kad socialinės ir kultūrinės, tapatybių ir atminties trajektorijos gali būti transformuojamos, keičiamos, plėtojamos. Jokios kitos būtinybės, išskyrus tą, kurią mes patys sukūrėme, nėra ir ji gali būti pakeista, kaip ir visi įstatymai ir konstitucijos, visuomeninės sutartys ir santvarkos. Atitinkamai mąstytojas apibūdina gyvenimą negatyviu, o ne pozityviu požiūriu:

Šis negatyvumas neša su savimi gyvenimą, tą jo pusę, kuri tapo pavadinimu Schuberto fortepijoninei pjesei „Gyvenimo audra“. Prekinės gamybos anarchija yra natūralumo manifestacija, kuri, pavyzdžiui,

virpa žodyje „gyvenimas“, kai naudojame biologines kategorijas apibūdinti daiktams, kurie yra socialūs iš esmės (Adorno 1973: 262).

Adorno yra linkęs išaukštinti žodžiuose slepiamas mitines reikšmes ir parodyti klasikinio mito inversijas, kai mitas pašalinamas, o mokslo žodžiai tariamai išsilaisvina nuo prietarų. Tada grįžta titanai ir senovės pabaisos, bet jau kitu, transformuotu, pavidalu, ko dažniausiai mokslas nepastebi. Socialinis-politinis gyvenimas ir susijusios alegorijos, metaforos, prasmų žaismas, legendos ir mitai persmelkia mokslo, taip pat socialinės inžinerijos, politines programas, net jei šis mokslas atvirai ar aklai bando apsiginti nuo šios, atrodytų, menkinančios konotacijos. Šios inversijos, nekontroliuojamos klaidos, kūrybiniai neleistini palyginimai, necenzūruojami intertekstualumai kyla iš sielos noro būti aktyviai, iš semantinių, ekonominių ir biologinių santykių nestabilumo. Atitinkamai daugelis roko grupių, subkultūrų: metalistų, pankų, gotų, *emo*, baikerių ir t. t., yra linkę į nesibaigiančios įvairovės kūrimą, alternatyvas, kūrybinius atsiribojimus ir netikėtas sąsajas. Todėl, laikui bėgant, gyvos ir aktyvios, kūrybingos subkultūros dalijasi į daugelį kitų stilių, pažiūrų, ideologinių subtilybių. Jų raida ne tik nenumano jokios vienovės, kurios nors hegemoninės ir „protingos“ idėjos viešpatavimo, pozityviosios dialektinės sintezės, o priešingai, paneigia hegelinės ir marksistinės filosofijos ir jos metodo pozityviosios dialektikos lūkesčius.

Dialektika siekia apmąstyti nesuderinamų prieštaravimų, pažinimo ribas peržengiančių idėjų ir reiškinių reikšmes. Adorno *Negatyviaja dialektika* atliepia heterogeniškumą, atsitiktinumą dauginimą, įvairovės pasirinkimą, meną ir atsakomybę. Šis kūrinys ir prieštaravimų, antagonizmų plėtros metodas skatina radikaliai, paradoksaliai, nihilistiškai apklausti būties ir mąstymo vienovės idėją, susijusias sistemingumo, loginio ar semantinio nuoseklumo, meninės ir matematinės harmonijos, muzikinio ir diskursyvaus tonalumo sąvokas ir reiškinius. Bet kokia išankstinė stiliaus prievarta, vienybės mitų hegemonija, išankstinis tikrovės struktūrų žinojimas yra labai giliai dekonstruojamas ir ne tam, kad vietoj vieno mito iškeltų kitą, o siekiant parodyti alternatyvų galimybes. *Neigimo neigimo* technikos tikslas negatyviojoje dialektikoje nėra pozityvumo parodymas, o dar vienos alternatyvos, dar vieno neigimo sukūrimas.

Subjektas – individas, paklūstantis tam tikrai pasakojimo tvarkai – yra pagrindinis vienovės, sistemingumo, nuoseklumo vizijos saugotojas

ir išpildytojas. Būtent jis sąlygoja išankstines, iracionalias tvarkas ir puoselėja iliuziją, kad po radikalos kritikos pagaliau pasirodys būtis, tikrovė savaime, tiesa ir pan. Todėl, siekiant įveikti To Paties, Duotybės mitus ir jų sankcionuojamas kultūrinės, politinės hegemonijas, svarbu kalbėti apie nesubjektinio įvykio galimybę, apie jo patirtį, jo sklaidos sąlygas ir susijusias grėsmes. Daugelis filosofų vienaip ar kitaip kritikavo negatyvias priklausomybės, pavergimo sąlygas, pavergto asmens formacijas ir sukūrė visą aibę alternatyvių, tariamai išlaisvinančių buvimo-ne-subjektu koncepcijų. Pavyzdžiui, B. Spinozos Dievo, kaip save kuriančios gamtos (*natura naturata ir natura naturans*), Marxo ir vėliau L. Althusserio anonominės gamybinės jėgos ir jų determinuojami gamybiniai santykiai bei susijusios ideologinės struktūros, A. Bergsono kolektyvinės sąmonės srautas, E. Husserlio transcendentalinės redukcijos išskleidžiamas intersubjektyvumas, J. Lacano Super-Ego ir susijusios ideologijų trajektorijos, A. Artaud, o vėliau ir G. Deleuze'o ir F. Guattari kūno be organų ir deteritorializacijos idėjos ir kitos analogiškos sąvokos. Tai yra desubjekcijos, t. y. subjektyvios praktikos šalinimo, būdai ir atvejai. Tačiau kiekviena šių teorijų turi savo racionalias veikimo ribas ir anapus jų sukelia epistemologines, vertybines (teleologines) ir susijusias ontologines problemas, kurias pravartu aptarti negatyviosios dialektikos požiūriu. Pagaliau daugelis šių teorijų yra giliai susijusios su revoliucine arba menine praktikomis. Aš, savo ruožtu, ketinu šį koncepcijų ratą papildyti alternencijos idėja.

Negatyvioji dialektika ir susijusios su ja meninės praktikos, kurias Adorno plačiai aptaria, dera su analogiškais filosofinėmis-meninėmis įžvalgomis F. Nietzsche's filosofijoje ir puikiai atitinka Adorno ir Horkheimerio bendro programinio kūrinio *Apšvietos dialektika* dvasią (Horkheimer, Adorno 2006). Menas, kūrybingumas, spontaniškumas, neliniškumas, transgresyvumas yra puikus būdas įveikti apšvietos, mokslo, pozityvizmo sąlygojamas ribas, kanonus, paslėptą iracionalumą, nekritinių stereotipų viešpatavimą. Vis dėlto meninė praktika stokoja aiškos filosofinės apšvietos ribų įveikimo nuostatos, pagrįstos kritinės refleksijos, kurią suteikia kritinės arba negatyviosios dialektikos nuostata. Jos laisva raida šiandien sunkiai įsivaizduojama be kūrybinės ekonomikos, kūrybinių / kultūrinių industrijų radikalos kritikos, tačiau ne atmetant, sunaikinant, ne kuriant šias anticivilizacines iliuzijas, o įvardijant kultūros industrijų ir susijusios ekonomikos kontrolės principus. Vis dėlto

Horkheimerio ir Adorno totalinė populiarinio meno kritika ir nesigilinimas į kultūros industrijų ekonomikos savitumus nepadėjo suvokti nei naujų gamybos raidos principų, nei pamatinės *juslumo distribucijos* (Ranciere'o terminas; Ranciere 2004), pasaulio kaitos elementarios estetikos liaudies jausenos pakopoje, nesuteikia galimybės įvardyti skirtingų klasių ir visuomenės sluoksnių *sąmoningumo trajektorijų* (Kavolis 1997). Kitaip tariant, nors daugeliu atžvilgių pritariu Horkheimerio ir Adorno pastaboms ir jų dialektikai, jų samprotavimai lygiai taip pat nusipelnė daugiamatės kritikos.

Panašų, negatyvų, kritinės dialektikos ir susijusio neigimo neigimo principą plėtojo K. Marxas ir F. Engelsas kūrinyje *Šventoji šeima arba kritinės kritikos kritika* (Marksas, Engelsas 1960), kurioje pateikė ne tik hegelizmo, bet ir kairiojo, revoliucinio hegelizmo ir susijusios dialektikos kritiką. Ši kritinės kritikos kritika (*Kritik der kritischen Kritik*) turėjo atverti kelią desubjekcijai arba, ką pavadintume šiandienos kalba, kūno be organų, deinstitutionalizuotos sąmonės ir jos raidos (analogiškai Hegelio *Dvasios fenomenologijai*) analizės metodologiją. Kritinės kritikos kritika, kiekvienas knygos sakinytis skatina sukilimą prieš religiją, filosofiją, nuosavybę, valstybę, tačiau neatveria apibrėžtos krypties ir disciplinos. Šis populiarus kairiojo hegelizmo kritikos neigimas atvėrė galimybę diskutuoti dar nesubjektinį įvykį, kitą prasmės įvykio pusę, neženklinį gamtos, daiktų savaime, gamybos ir technikos pasaulius. Daugiau nei po šimtmečio Adorno išryškina ir pabrėžia prieštaravimus tarp (a) suvokimo įvykio kaip įvykio savaime, nubrėžiančio daiktų savaime grūstį, (b) minties, kaip prasmės, kurią reflektuojame, analizuojame, dekonstruojame, ir (c) industrijų, kurios ideologiškai ir anonimiškai formuoja subjektinio supratimo horizontą.

Ženklių barokinės figūros, kuriomis žmonės siekia pažymėti savo santykius su pasauliu, yra reikšmingos ne tik savo žaismu ir subjektyvumu, ideologija ir diskursyvia galia, bet ir tuo, kad slepia daiktų sangrūdą, jų spaudimą, neturintį jokio santykio su mumis virpesį. Šia prasme ženklai, vaizdai, ikonos pažymi, išreiškia daugiau, nei mes galime perprasti dėl savo intertekstualumo bei medžiagiškumo, dėl savo pėdsakų ar atsitiktinių referencijų. Adorno neaptarinėja daikto savaime be subjekto realybės. Jis tik nurodo neapibrėžtį, transcendenciją, nesuvokiamą nuolatinį pasaulio spaudimą, kurie laipsniškai yra integruojami į kūrybinę ar gamybinę praktiką ar dar kuriuo nors būdu. Todėl jo negatyvioji dia-

lektika yra *nei-šis-nei-tas*. Nepriklausyti jokiai struktūrai, nežymėti jokios tvarkos, neįgalinti jokio naujo intelektualaus režimo ir tik pasakoti apie tai, kaip sukuriamos naujos kryptys ir skirtys, ir yra *nei-šis-nei-tas*. Panašiai ir Deleuze'o ir A. Lingio filosofijos visai skirtingai apibrėžia subjektyvybės nesaties momentą. Būtis anapus ženklų susiduria arba su mašinomis, arba su *bios* (gyvata): pasirodo augimo, dauginimosi pėdsakais, augaliniu, bakteriniu, gyvuliniu žmogaus tęsimu, žmogaus sedimentacija, laipsnišku į/iš-augimu į/iš-bio, iš kur ir ko dėka srūva mintis ir sąmonė, charakteris ir emocijos. Ši sedimentuota ir išnykstanti biospiečiuje ar gyvenimo patirtyje žmogaus oda, jo organai ir sąmonė neturi nei subjektyvybės, nei individualumo bruožų. Visa, kas mums priskirta ideologijos ir disciplinos, šios racionalios veikimo kryptys ir ritmai, kurių dėka mes pragmatiškai tikslingai elgiamės ir racionaliai pasirenkame, išnyksta tame, kas be tikslo užtikrina buvimo galimybę ir tęstinumą. Buvimo be subjekto, o vadinasi, ir be pasaulio, be tikslo, be socialumo, be valdžios, be sferos (štai kodėl abejoju biosferos nuoroda) atskleidimas yra nuoroda į keistą praktiką, kuri neturi krypties, tikslo, bet kurią bandome apmąstyti ir pavergti evoliuciškai. Dialektika, kuri kažkada suaugo su evoliucijos teorijomis, negatyviosios dialektikos atveju – nutraukė su evoliucija ryšius, parodė *homo economicus* ir *homo symbolicus* paslėptą bestijos simptomą. Jo išlaisvinimas, įvairiausių raidos krypčių įteisinimas, išskleidimas ir yra meno tikslas. Tačiau aš, kalbėdamas apie altervencijas, pabrėžiu sąmoningą politinį įvairovės dauginimą, jo skiepijimą į *To Paties* kūną, į save pačius, į narcizinės sąmonės pasitenkinimo liūną. Tam tikslui gali tarnauti agitacinė muzika ir agitaciniai plakatai, kitybės skatinimo projektai, įvairiausių kitybės institucijų rėmimas, įskaitant tas, kurios atrodo jau visai nušalintos. Pavyzdžiui, pradžioje atrodęs toks radikalus ir žmogaus teisėms priimtinas pasaulio feminizavimas kaip savo alternatyvą gali ir, manau, turi išsaugoti ir išsaugo tas „mačo“ maskulinistines kultūras, kurios kelia tiesiog isterišką pasibaisėjimą tarp liberalių feminisčių. Ir tai suvokiama kaip *alter ego*, kaip to paties inversija, kaip asimetrinė proporcija, tai ir yra altervencija.

Altervencijos ir dialektika

Tarpcivilizacinė analizė, tarpkultūriniai ir tarpreliginiai tyrinėjimai, skirtingų praktikų įvardijimas ir drąsa jas puoselėti, lojalumas semantinei, praktinei ypatybei yra šiuolaikinio alternatyvumo, alteracijos

(pakeitimas kitu) pagrindas. Radikalių kitybių gausinimas prielaidauja vienintelės tiesos įveikimą, tačiau ne visuotinio reliatyvizmo viešpatavimą. Vienintelės tiesos ir reliatyvumo neapibrėžties dialektinė opozicija, ši proto antinomija nuolatos kankina mąstytojus, negebančius subalansuoti tapatybės ir įvairovės procesų. Dialektikos išvaymas kartu su hegemoniniu ir skirtybes naikinančiu marksizmu-leninizmu lėmė priešybių derinimo gebėjimo praradimą. Tiesa, sovietmečiu šios priešybės buvo panaikintos praktiškai, tačiau teoriškai išpažįstami dialektikos trupiniai bent jau simptomiškai nurodė į heterogeniškas alternatyvas, jų sukeltas įtampas, kovas – kaip normą. O dabar yra sugriauta teorinė tiesos ir reliatyvumo, tapatybės ir skirtybės, tikėjimo ir agnosticizmo dermė, ta nuolatinė konkurencinė vaizduotės ir mąstymo schemų įtampa, pažiūrų konfliktas ar net karas, tik kuriam esant ir galima raida. Sisteminio ir vieningo švietimo hegemonija, apie kurią apokaliptiškai rašė Adorno ir Horkheimeris, tęsiasi ir šiandien, nuosekliai anihiliuojant mitines, poetines, racionalių, pragmatines alternatyvas. Mokslinė tuštynė, kurios gausu Lietuvos universitetuose, kolegijose, tarnystės didžiosioms korporacijoms kultas ugdymo centruose, mokyklose ir gimnazijose su kaupiu lenkia tariamą gyvenimo stilių įvairovės, ezoterikos ir gnosticizmo pavojų, anarchizmo ir nacionalizmo grėsmę, kurių kiekvienas pasirodymas sukelia pasipiktinimą.

Viešas purkštavimas dėl alternatyvumo pasirodymo, kad ir silpno, paribio, sukelia simptominę baimę, kad vieną miglą uždengs kita, atvira, neslepiaama skraistė. Dar vienas įvairovės naikintojas yra kūrybos industrijos, kurių kolonijinis, hegemoninis, globalinis pobūdis sulydo kultūrų įvairovę ir sugriaua realias skirtybių ribas. Kūrybos industrijų lygiavimasis ne į alternatyvumą, o į hegemoninio, monopolinio kapitalo skatinimą, tų pačių vertybių aukštinimas kaip niekas kitas griaua pasaulio įvairovę, su šaknimis išdegina unikalias kultūras ir pasirinkimus. Iš to gimstantis *To Paties* globalinis jovalas yra nebent pagunda atrasti tuos kultūros grynuolius, kurių kvapas dar yra likęs skonio nepraradusiems vartotojams. Pagaliau šiulaikinė komunikacija, kurios pagrindinės jėgos yra dovanojamos jovalo transliavimui, vis dėlto perkelia ir autentiškus patyrimus ir alternatyvas.

Alternatyvų mąstymas, nenustelbiant nei tiesos, nei reliatyvumo konkuruojančių tendencijų, prašyte prašo pasiekiamų socialinių, kultūrinių, mitinių, maginių, religinių, estetinių, kalbinių skirtybių analizių ir

viena kitą atstumiančių simbolinių organizacijų analizės. Hermetizmas ir platonizmas, sufizmas ir sofilogija, hinduizmas ir budizmas yra puikios alternatyvos katalikiškam fundamentalizmui ir tautiniam nacionalizmui. Tačiau ir šie yra nuostabūs, kai turi savo ryškias opozicijas, kurių dėka jie tik ir gali išlikti grynuoliais. Tik oponuodamas agnosticizmui tikėjimas lieka tyras, tik autentiški mistikai, besirungdami su bažnyčių ir kūrybos industrijų demonologiniais fabrikais, išsaugo prašvitimo gebėjimą ir patiria teurginį išsilaisvinimą, tik rungtyniaudami su *antifa* ir anarchizmu nacionalistai įgyja kūrybingą tautinį veidą, tik patriarchalizmo ir stipraus vyro viešpatavimo paunksnėje yra ryški išsilaisvinančio feminizmo aušra... Tačiau kai religinį fundamentalizmą sulydo globalizacijos jovalas, bendras, kičinis komunikacinis srautas, jis nebetenka savo galios lygiai tiek pat, kaip ir tyrinėjantis agnosticizmas. Nacionalizmą sugniuždo ne *antifa*, ne anarchistai ar įsivaizduojami kosmopolitai, o bealternatyvumas, aiškių opozicijų panaikinimas: pavyzdžiui, vieningas studijų procesas, bendros vertybės, bendra vartojimo beprotybė, tiesioginis tarpiskumas (*immediate mediation*), kurio apstu tarp komunikacijos ir kūrybos industrijų, teologijos ir literatūros studentų ir dėstytojų, gamintojų ir vartotojų.

Asimetrinės alternatyvos ir meteksis

Laisvė yra ne suvokta būtinybė, kaip apie tai samprotavo neokantininkai, hegelininkai ir marksistai, o įsisąmonintas, pasirinktas, sukomponuotas atsitiktinumas. Žmonės dažnai teigia, kad jie susitiko ir bendrauja ne atsitiktinai, mano, kad juos suvedė likimas, Dievo ranka, demonų kuždesys, akla aistra ir pan. Todėl atsakomybę dėl nenusisėkusio gyvenimo, šeimos sieja ne su savo ir tik savo pasirinkimu, o su draugų įtaka, pašaukimu, žvaigždėmis, apvaizdos randais. Tokie samprotavimai padeda nematyti atsitiktinumo, apsisprendimo neapibrėžties, kryptų nebuvimo ir, galiausiai, savo atsakingumo. Ne tik astrologija ir chiromantija, kiti būrimo menai, bet kai kada ir istorija ar ekonomikos ir kiti mokslai nuosekliai ir sistemingai padeda nematyti galimybių lauko, falsifikuoja meną kurti įvairiausias kompozicijas iš iškritusių šansų. Priešingai, dėmesingumas įvairiausiems atsitiktinai pasirodžiusiems ženklams ir galimybės skatina plėtoti atvirus santykius su pasauliu ir dialogą su žmonėmis. Atsitiktinumų įgalinta laisvė pasireiškia radikaliomis, nevienmatėmis alternatyvomis. Pavyzdžiui, Adorno buvo didis šiuolaikinės muzikos ir kultūros

kritikas, A. Schönbergo atonalinės muzikos gerbėjas. Jau vien tai jį sulygina ir supriešina su F. Nietzsche, kurį laiką buvusiu dideliu R. Wagnerio tonalinės muzikos šalininku. Abiem jiems, sekant didžiaisiais meno kūriniais būdingas gilus stiliaus jausmas: tačiau Nietzsche's stilius yra harmoningų ir didingų metaforų srautas, o Adorno – save griaušančio sakinio, nuolatinio apsigrėžimo ir kontroversijos mąstymas. Atsitiktinis pastovumas yra mūsų gyvenimo stilių ištaka. Atsitiktinumai mums palieka galimybę asimetrinei alternatyvai, naujam draminiam ar postdraminiam spektakliui.

Triukšmingą mūsų dalyvavimą kurioje nors pasirinktoje idėjoje Adorno, sekdamas Platonu ir antikine teatro tradicija, vadino *meteksis* vardu. Idėjų ir žmonių sąveikas buvo bandoma apmąstyti sen. graikų teatre, filosofijoje ir vėlesnėje metafizikoje remiantis meteksio idėja. Teatre tai reiškė grupinį idėjos, temos pasidalijimą. Pavyzdžiui, kviečiant chorui, auditorija dalyvauja, kuria ir improvizuoja ritualą, veiksmą. Meteksis priskirtinas, pavyzdžiui, šiuolaikinio džiaz auditorijai, kuri sukuria laisvo ritmo ir dalyvavimo atmosferą, ar hipilendų aktyvistams. Platono filosofijoje tai idėjos dalyvavimas lemiant daikto raišką, pavyzdžiui, grožio idėjos raiška konkrečiame kūne. Pasak Adorno, ilgainiui meteksio idėja tapo prielaida individualizmo paniekai, lyginant su kolektyvu, išreiškiančiu bendrą idėją:

Sąmoningas mąstymas įtraukia meteksį tarp individualumo ir bendrumo, – o individas praranda savo individualumą, kai jis taip mąsto – ir transcenduoja ypatybės atsitiktinumą, pakeisdamas ją universalumu; tuo remiasi Hegelio, o vėliau ir kolektyvinė panieka individualumui (Adorno 1973: 344).

Kaip matome, toks meteksis palieka mažai vietos alternatyvumui, jį visur kur pakeisdamas bendrumu, universalumu. Tačiau ar ypatybę reikėtų laikyti alternatyva? Ypatybė remiasi skirtumu, o ne opozicija kam nors kitam, ne kita galimybe, o tik niuansu. Ypatybės kokybinis išskirtinumas yra per menkai pabrėžiamas, kad jį laikytume kita lygia ar panašia galimybe. Priešingai, Adorno pirmiausia siekia kitos galimybės arba alternatyvos ir jos prielaidų parodymo: „Mes siekiame pateikti alternatyvas tam pasirinkimui, kurį galima pažymėti tarp Tiesos ir Melo“ (Adorno 1973: 32), o „pateikta alternatyva visados yra heteronomijos dalis“ (ten pat). Tačiau jis pastebi, kad pateikti realią alternatyvą, kuri nebūtų paży-

mėta išankstinio pasirinkimo slaptu ženklu, yra sunku. Tai yra didelis moralinio pasiryžimo reikalas.

Manau, šią tikrą *arba-arba* situaciją pabandė aprašyti S. Kierkegaard'as, kuris įvardijo tikrąsias alternatyvas, kaip tai, kas, galiausiai, pašalina racionalaus įvertinimo galimybę ir palieka erdvę tik gyvenimo, egzistencinio kelio pasirinkimui. Tikrosios alternatyvos nėra dviejų ekvivalentinių ar visuotinių verčių lyginimas. Jų atveju nėra galimi lygūs mainai, o tik dovanojimas, visados tik dovanojimas, net jei jis bus paslėptas po tam tikra mainų kaina.

Vis dėlto be reikalo sumenkinama meteksis idėja, prielaidaujanti gyvą buvimą ir interpretaciją kartu su meno kūrinio, apeiga ar ritualu. Ši gyva patirtis ne tik įkalina egzistuojančiose struktūrose, bet ir dovanoja gilios egzistencinės patirties, gyvosios hermeneutikos palaimą. Panašiai aktyviai mes dalyvaujame (meteksis) vestuvėse, jaunikių pasitikimo ritualuose ar piršlio korimo apeigose. Tada visi garsiai šaukiame įvairius maloninančius ar pajuokiančius, karnavalinius paliepiamus ir palyginimus, ir tai yra suvokiama, kaip didžiausia pagarba ir tikras dalyvavimas apeigoje, o ne įžeidžiantis stebėjimas. Lietuviškas teatras, nežiūrint nuostabių E. Nekrošiaus ar O. Koršunovo, J. Vaitkaus ar G. Padegimo sprendimų, šių puikių didžiųjų žmonių kūrybos, išlieka pasyvus ir šaltas, kvailai suskaidytas, be meteksio, o, vadinasi, ir be giliau patiriamos, asmeninio veiksmo sąlygojamos idėjos. Tačiau meteksis taip pat slepia ir didelį pavojų: kai spektaklio idėja patiriama ne kaip menas, ne kaip atsitiktinumas, ne kaip laisvas pasirinkimas, o kaip visuotinė būtinybė, kaip pamoka tautai ir visuomenei, jis virsta teismu, tiesa, teisybe, bausme, t. y. savo priešingybe. Tada spektaklis tampa propaganda, prievartiniu įtikinėjimu, o meteksis padeda ideologijai, diskursyviems nuodams, klaikioms pagundoms ir apgaulingai manipuliacijai įsigrauti į širdį, į kaulų smegenis, virsti mūsų pseudokūnu.

Adorno nurodo, kad turime ir puoselėti meteksi, ir brėžti kritinę distanciją tokio dalyvavimo atžvilgiu. Karnavalas beveik neturi virsti gyvenimu, spektaklis realia politika, o teatras – ekonomika ar tarptautiniais santykiais. Beveik, nes jei būtų uždrausta, išnyktų alternacijos – alternatyvų karai ir kolonizacijos. Tačiau kol kas apie tai nekalbėkime, susilaikykime ir kritiškai aptarkime meteksio ribas. Be jų, be ribų, kurios apsaugo nepanašių pasaulių autonomiją, būtų sugriauta asimetrinių, nevienmačių atsitiktinumų logika ir laisvė. Štai kodėl pavojingas yra betarpiškas tarpiskumas arba, kitaip tariant, tiesinis tarpiskumo suvokimas. Kai tikime

kino filmu, spektakliu, muzikine kompozicija, tikime markizo de Sade'o, J. Goebbello, S. Eizenšteino teatru – pakliūvame į didžiausius iš galimų spąstų: patikime tarpine simboliu konstrukcija, įtikime ja kaip tikrove, dangišką Jeruzalę, pažadėtą žemę, angelais, sklendžiančiais ekrano paviršiumi. Išlikti laisvam, vadinas, ir dalyvauti (meteksis) piršlio korimo idėjoje, ir vėl greitai atminti, kad kokia palaima yra nors kartais gyvenime tikėti šiuo žaidimu, kuris yra neįmanomas kaip kita, anapus vestuvių ceremonijos egzistuojanti tikrovė. Meteksis mus įtraukia į unikalias kalbinių žaidimų, daugybės atsitiktinumų menines kompozicijas ir pakanka suvokti šį džiaugsmą, turint omenyje, kad už šio žaidimo jokios panašios taisyklės beveik negali būti tiesiogiai taikomos kitiems santykiams apibrėžti. Beveik, jei tik mes nekalbame apie alternatyvų intervencijas, kolonizacijas, altervencijas.

Propaganda ir altervencijų naikinimas

Šiuolaikinė propaganda (Mažeikis 2010) taip pat plačiai naudojasi agitaciniais veiksmais, kviečia jungtis į įvairias pilietines rėmimo akcijas, savanorystės būrius, politinės santarvės bendruomenes. Skirtis tarp meninės, atviros naujumui agitacijos, tiltų į kitybę statymo ir agitacijos dėl monopolinės vienos gyvenimo doktrinos yra kartais labai menka. Ypač, kai kalbama apie manipuliaciją labai jautriais, trapiais dalykais, pavyzdžiui – vaikų saugumu ir sveikata.

Kalbant apie skirtį tarp alternatyvų agitacijos ir monopolinio pasaulio plėtros pasinaudojant vaikų tragedijomis verta trumpai aptarti JAV išplėtotą ir socialiniais tinklais plačiai išreklamuotą akciją *Kony 2012*, *Nematomi vaikai* (*Invisible Children*). 20 metų Ugandoje siautėjus „šventosios dvasios įkvėptas“ „svieto lygintojas“ Josephas Rao Kony grobė vaikus, kūrė savo karinę utopiją, įsivaizdavo besipriešinas kolonializmui. Galbūt jis ir jo grupuotė padarė daugelį baisių nusikaltimų. Teismai ir nepriklausomi tyrimai tai turėtų įrodyti. Tokių „Kony“ Afrikoje, Azijoje pasirodo įvairiose šalyse kas metai. Mažai kas gilinasi į jų kilmės ištakas ir juo labiau netiki, kad elementarus susidorojimas su tokiais „sukilėliais“ ką nors pakeistų. O tie politinės sociologijos ar politinės antropologijos tyrinėtojų darbai, kuriais bandoma paaiškinti naujų socialumo formų brendimą, trūkinėjančią socialinę ir politinę saviorganizaciją minėtuose rajonuose, kolonializmo ir postkolonializmo ideologijų pasekmes, dažniausiai sulaukia tik siauro rato specialistų dėmesio. Kur kas labiau

visuomenės dėmesį pritraukia didžiosios iliuzijos, pavyzdžiui, kad JAV karinės intervencijos į Afganistaną, Sudaną ar kitas šalis padės sukurti skaidrias, demokratines, savivaldžias visuomenes. Pagaliau Ugandos ir Sudano (Pietų Sudano ir Sudano), Kongo Respublikos vyriausybės labiau pasistengusios galėtų greitai išspręsti iškilusią Kony problemą ir be JAV pagalbos.

Mus domina propagandinė kampanija, nukreipta prieš sukilėlių, galbūt vietinės reikšmės žudiką *Kony 2012*, arba *Invisible Children*, kurios įkvėpėjas ir organizatorius yra itin abejotinos reputacijos viešųjų ryšių specialistas Jasonas Russelas. Jo ir į jį panašių viešųjų ryšių „specialistų“ kuriami ir daugelio korporacijų palaikomi politiniai savanorystės ir lyderystės projektai yra vienas iš pavyzdžių, kaip politinė propaganda naudoja lyderystės ir savanorystės instrumentais siekdama paslėpti eksploatacinius (ponystės) globalinius siekinius. Neva gelbėjant Ugandos ir Sudano vaikus buvo sukurtas atvirai propagandinis, gana paviršutiniškas, mano manymu, labai naivus ir pigus, tačiau, pasirodo, efektyvus videofilmas, kuriuo buvo siekiama kuo plačiau paskelbti kampaniją *Kony 2012* ir tuo padaryti visa, kad šis nusikaltėlis būtų suimtas 2012 metais, o jo įkalinti vaikai išlaisvinti. Tuo tikslu buvo organizuojamas globalinis savanoriškas sąjūdis, kviečiama tapti aktyviems skelbiant informaciją, renkant lėšas...

Agitacinis filmas *Kony 2012* (direktorius – minėtas Russelas) yra sukurtas naudojantis amerikietiško kvazireliginio fundamentalizmo principu, kai vietinis blogis paverčiamas globaline, visuotine problema, kurią verta spręsti pasitelkus „didžiuosius“ herojus: Holivudo žvaigždes, kongresmenus ir JAV prezidentą (šiuo atveju B. Obamą). Kadangi filmo autoriai didesnio palaikymo iš minėtų žvaigždžių negavo, buvo apsiribota skelbimu, kad į juos kreipiamasi, ar Obamos reklaminių plakatų rodymu. Tuo buvo siekiama pasinaudoti svetimu simboliniu kapitalu nenusižengiant autoriaus teisėms. Pigus didžiojo priešo vaizdavimas ir toks pat pigus žvaigždžių ir prezidento plakatų perfilmavimas, vienos kitos žvaigždės palaikantis interviu, ilgas, neva iliustruojantis siužetas apie vaiko gerovę ir vaiko blogį (opozicija tarp laimingo JAV berniuko ir nelaimingų, sužalotų Ugandos vaikų) padarė filmą gana spalvingą. Mano nuostabai, šią pigią manipuliaciją *Youtube* ir kituose tinkluose peržiūrėjo arti 90 milijonų žmonių, o Lietuvoje studentai (bent jau kai kurie Vytauto Didžiojo universiteto Politikos mokslų fakulteto) patys pradėjo galvoti apie savanorystę ir akcijos palaikymą.

JAV kvazireliginis fundamentalizmas ir susijusi propaganda tampa vis didesne problema pasauliui dėl jos aktyvios ir gilios integracijos su Holivudo produkcija. Globalinė JAV kino kompanijų rinka ir reprodukuojamos absoliutaus blogio naikinimo schemos prielaidauja, kad tikras nusikaltėlis turi prilygti didžiausių, JAV propagandos požiūriu, nusikaltėlių grupei: Leninui, Stalinui, Hitleriui, Fidelio Castro, Che Guevarai, Saddamui Huseinui... Aktyvesni fundamentalistai į šį sąrašą gali įtraukti bet ką kita: nuo Karlo Marxo iki Mahmoudo Ahmadinejado. Kai reikia išsukti politinio įtikinėjimo kampaniją, didžiojo blogio sąrašai, naujosios kvailinimo priemonės, jau yra parengti. Ką dar įtrauksime palyginimui? Visa tai labai kenkia savikritiškos, racionalios, komunikacinės visuomenės, jos įvairovės raidai.

JAV fundamentalistinių veiksmų pasekmės gali būti ne ką švelnesnės, nei Šiaurės Korėjos propagandos ar šiuolaikinės putiniškosios propagandos. Tačiau nei Rusija, nei Kinija, nei juo labiau Šiaurės Korėja ar Kuba viešai ir aktyviai nevykdo pasaulio kontrolės užmačių, arba jos yra nuolatos ribojamos, varžomos. Priešingai, JAV propagandos ir Holivudo integracija ir manipuliacinių schemų universalumas tapo globaliniu, gana grėsmingu ir neretai pasaulį destabilizuojančiu reiškiniu. Iš karto noriu akcentuoti, kad tai nėra pagrindas nusiraminti stebint kitų šalių, pavyzdžiui, Rusijos, agresyvią viešąją diplomatiją, viešuosius ryšius, informacinius karus, kovas dėl transliavimo kanalų kontrolės arba niekuo neribojamą Kinijos agresiją eikvojant Afrikos šalių naudingąsias iškasešas. Apskritai, didžiųjų mitų ir susijusio fundamentalizmo šalinimas yra sudėtingas dalykas, turint omenyje masių pasipriešinimą, kai iš jų atimama pigi ir universali iliuzija.

Kony 2012 / Invisible Children idėja remiasi savanoryste. JAV tariaimi „atviri pilietiniai“ projektai itin dažnai yra susiję su, per ar po vykstančiomis karinėmis kampanijomis ar kitos formos politiniu spaudimu šalims – interesų objektams. Kitaip tariant, savanorystė, pilietinio tarptautinio aktyvumo, gerumo, krikščioniškumo, pasiaukojimo demonstravimas, masių klykimas palaikant vieną ar kitą idėją, balionai, gėlės, vaikai, šypsenos, popžvaigždės, vieša meilė, masinis aktyvizmas, plakatai, heroizmas, viso to rodymas per televiziją – jau tapusios nuvalkiotos, bet dar efektyvios manipuliavimo priemonės, smegenų plovimo būdai, pakeistinio sąmoningumo ir pakeistinės sąmonės būsenų konstravimo metodai (Mažeikis 2010). Pagaliau tai ir yra JAV socialinės inžinerijos paviršius, slepiantis gilesnius, intelektualesnius, su tyrimais ir faktais su-

sijusius kodus. Tokių akcijų metu sukuriamas lyderystės efektas tiesiogiai priklauso nuo publikacijų ir transliacijų intensyvumo ir yra trumpalaikis, projektinis. Tokią lyderystę aš vadinu simuliacrine, skirta tik ir tik spektaklio visuomenei, saugioms ir baikščioms vartotojų masėms. Tie, kas džiaugiasi *Kony 2012*, paprastai vieningai traukia į lyderystės kursus, studijuoja vadybą, rašo, filmuoja ir giriasi begaliniu kiekiu savanorystės projektų, dažniausiai nepasižymi jokia gilesne meistryste ar dalyko supratimu ir naudojasi partijų ir visuomenės švaistomais pinigais. Jie ir yra JAV propagandos taikiny (target group). Būtent jiems ir yra būdingas naujasis mitinis politinis mąstymas, religiniai lūkesčiai, masinis kūnas ir euforija, tačiau be gelmės, be pasiaukojimo ryžto, o labai paviršutiniškai, tik kaip reginys.

Šiuolaikinė propaganda konstruoja, valdo, manipuliuoja tokiais subjektais, priklausomybėmis, kurie nuolatos slepia naująją ponystę: eksploataciją, mentalinį išnaudojimą, naujos galios konstravimą, korporacinių interesų siekimą (Kony atveju – tai naftos telkinių Sudane siekinys ir konkurencija su Rusija ir Kinija dėl tų išteklių išnaudojimo, visai nesirūpinant vietos gyventojais). Propagandos svarbus instrumentas yra savanorystė, viešoji komunikacija, indoktrinuotų aktyvistų tarpusavio sutarimas, socialinių tinklų pavertimas masinio įtikinėjimo priemonėmis, lyderystės imitacijos ir tuo tikslu svetimo simbolinio kapitalo eikvojimas, manipuliacija (Mažeikis 2012).

Alternatyvių meninių erdvių kūrimo ir miestų užėmimo idėjų saryšis

Alternatyva pirmiausia suvokiama kaip pakaitalas: pirminio, esminio, svarbiausio pakeitimas mažiau reikšmingu, bet tinkamu. Tokiu atveju alternatyva nėra suvokiama kaip nuotykis, iššūkis, didesnė galimybė, naujas gyvenimo kelias ar esminė transformacija. Žymiai rečiau sakoma: „ieškok didesnių alternatyvų“. Turima omenyje, kad nesivadovauk savo siaurais įsitikinimais, sustabarėjusiomis vertybėmis ir nesistenk šių savo stereotipų logiškai plėtoti, daug svarbiau yra rasti reikšmingas, radikalias alternatyvas ir jas patirti. Reikšmingi pakaitalai ar pakeitimai atveria transformacijų kelią, kuriuo žengdami žmonės atveria naują pokyčių kelią. Vis dėlto šių reikšmingų pakeitimų nereikėtų painioti su socialinės inžinerijos ar propagandos siekiniais, kurie taip pat formuoja pakeistinį sąmoningumą, tačiau tai daro ne plėsdami alternatyvų skaičių, o, priešingai, griaudami svarbesnių pasirinkimų skaičių ir galimybes.

Šiandien populiarius pasaulinis antikorporacinis, prieš didžiuosius bankus organizuotas, verslo struktūras bei valstybės ir miestų valdžią nukreiptas judėjimas – *Užimk X (Occupy X)*. Miestų išlaisvinimas arba užėmimas prasidėjo nuo *Užimk Wall Street'ą* akcijos ir paplito visame pasaulyje, nors kiek anksčiau jį įkvėpė arabų revoliucijos ir Londono riaušės. Šis naujasis sąjūdis idėjiškai yra artimas 1968–1980 metų judėjimui, siekusiame ne tik susirungti su korporaciniu kapitalizmu, bet ir užimti apleistas vietas ir kurti alternatyvias menines erdves, pirmiausia parodines ar naujas komunas, taip pat artimai susijusias su įvairiomis meninėmis veiklomis.

Kasdienybės revoliucijos ir meno santykio problema yra labai plačiai išskleista kontinentinės socialinės politinės filosofijos: Horkheimerio, Adorno, Marcuse's, G. Debordo, R. Vaneigeimo, M. Foucault, Ranciere'o, Deleuze'o... Nesirengiu dabar jų referuoti ir diskutuoti. Svarbu, jog buvo suprasta, kad sėkmingi išsilaisvinimo ir pasikeitimo veiksmai negalimi be meninio proceso, kuris įgalina nepriklausomybę (desubjekciją), mikrotapatybių pokyčius (molekulinės transformacijas), alteracijas ir kita. Todėl skaitydamas apie šiandienines *Užimk X* akcijas stengiuosi apčiuopti: kiek plačiai, reikšmingai yra suvokiama meninio pokyčio svarba ir ar esminių ontinių asmens ir grupės pasikeitimų neužvaldo kuri nors uzurpacinė ideologija: kairioji, dešinioji, liberalioji... Kai nėra tinkamai suvokiama meninio, dvasinio, asmeninio pasikeitimo, alternatyvumo idėja, teritorijas užkariauja XIX–XX a. reliktas – ideologijos. Šie Svetimi (nuo filmo *Alien*) yra puikūs tik kaip kitokios galimybės, bet ne savo diktatūriniais siekiais ir pergales siekiančiu muštru.

Alternatyvios meninės saviraiškos erdvės išauga iš alternatyvių parodų erdvių (*alternative exhibition spaces*) idėjos. Alternatyvios parodų erdvės yra tos, kurios nepriskiriamos norminei, klasifikuotai galerijos, teatro, muziejaus, kitos viešos įstaigos parodinių erdvių grupei. Meno aplinkos pakaitalai atsirado kaip reakcija į socialinę inžineriją JAV, siekusią *pagaminti* vis daugiau karių Vietnamo ir kitiems karams (pirmiausia, Lotynų Amerikoje). Alternatyvios parodų erdvės skiriasi savo radikalumu, įvairove, kalbos ir vaizduotės laisve, spontanišku performatyvumu, kurio stokoja norminė aplinka ir propagandiniai projektai. Lengviausiai sukurama parodų erdvių alternatyva yra koridorius, baro, rūšio erdvė, miesto pakraštys, apleisti gamykliniai rajonai, kur norminė valdžia tiesiog nesistengia įsitvirtinti. Alternatyvių parodų erdvių organizavimas yra svarbi sudedamoji gatvių meno, nusikalstamo meno (grafičiai, neleisti-

nos instaliacijos ir asambliažai gatvėse, performatyvios intervencijos...), dalis, dažnai susijusi su protesto vizualizacija, protesto performansais. Alternatyvios parodų, performansų erdvės šiandien yra skverai, aikštės, gatvės, ten, kur skleidžiasi alternatyva, kur drąsiai skamba kitas, agitacinis, žodis ir muzika.

Geriausiai aprašyta yra JAV alternatyvių parodinių erdvių kūrimo istorija 1968–1980 metais. Manoma, kad naujų, netradicinių meno aplinkų įsisavinimas miestuose plačiau paplito po 1964–1966 metų. Dėl pradžios galime ginčytis, ar hipių stovyklavietės ir LSD įkvėpti performansai pamiškėse ir klubuose gali būti laikomi alternatyviomis erdvėmis ar miestų užėmimo akcijomis. Manau, kad ne, nes tokios idėjos specialiai niekas nei formulavo, nei apibrėžė, nei tikslingai siekė. Tačiau jau apie 1970 metus paplinta tikslingos, institucionalizuotos meninės erdvės, susijusios ne tik su hipsterių, hipių, kito *undergroundo* bendruomenių interesais, bet pirmiausia su laisvų menininkų siekiu pasitraukti iš norminių, cenzūrojamų, klasifikuojamų, disciplinuojamų ir tuo ribojamų erdvių, kur kuratoriaus iniciatyva buvo sumažinama iki minimumo.

Alternatyvių meno ir parodų erdvių viena iš iniciatorių buvo Alana Heiss – žurnalistė, menotyrininkė, meno parodų organizatorė (surengė jų per 700), ilgą laiką vadovavusi Šiuolaikinio meno centrui *P.S.1*. Ji taip pat yra įsteigusi Meno ir miesto išteklių institutą (*The Institute for Art and Urban Resources*) (abu Niujorke). Institute buvo tyrinėjamos kultūriniu ir socialiniu požiūriu neišnaudotų miesto aplinkų galimybės, rengiami įvairių instaliacijų, mažosios architektūros, pastatų funkcijų transformacijų, renginių projektai. Manau, jos asmeninei bei instituto veiklai tikėtų aprašas: „užimk ir pakeisk miesto erdves, pritaikyk jas visuomenės, kultūros, humanistinėms reikmėms“. Ji neišsakė miestų okupacijos idėjos, tačiau jos veikla numanė tokias alternatyvias ir ji kaip menininkė ir radijo žurnalistė jas vykdė. Viena pirmųjų žymesnių Niujorko galerijų buvo 1971 metais atidaryta „Virtuvė“ (*The Kitchen*) sename maisto gaminto fabrikėlyje. Greitai ši vieta tapo polifunkciniu meno centru, integravusiu audiovizualinius ir performatyvius šiuolaikinius menus. O garsiausia, ko gero, buvo *SoHo* rajono *112 Green Street* galerija, kuri tapo alternatyvia parodų erdve apie 1970–1980 metus (Fiore 2012). Tai buvo neįrengtos, apleistos buvusio sandėlio patalpos, kuriose pradėta rengti meno dirbutes. Jos greitai pasipuošė ir nuolatos keitėsi įvairiausiais dažniausiai laukinio stiliaus grafičiais, plakatais, instaliacijomis, asambliažais. Meno istorikai pastebi, kad ši galerija atsirado ne tik kritiškai reaguojant į karą

Vietname, bet ir kaip Niujorko meno politikos rezultatas, kai miestas ne-skyrė pinigų ir palaikymo eksperimentiniam, avangardiniam menui, ga-lerijos nebendradarbiavo šioje srityje ir laisvi menininkai patys pradėjo organizuoti meno dirbtuves ir alternatyvias parodų erdves. Kitaip tariant, šiose erdvėse menininkai vykdė rezistencinę, gynybinę, o ne puolimo funkciją. Todėl ši strategija siekiant kasdienybės revoliucijų, mikrotrans-formacijų, plėtojant miesto atkariavimo idėją, atskirų gatvių okupavimo principą nėra visai tinkama.

Nors alternatyvių parodų erdvių organizavimas tapo svarbia sudė-tine judėjimo *Užimk X* dalimi, tačiau dar aktualesne miestų išlaisvinimo užduotimi tapo naujų meninės saviraiškos (o ne parodų) erdvių radimas. Pavyzdžiui, judėjimo *Užimk Vilnių (Occupy Vilnius)*... meninės raiškos dalis nesutampa su alternatyviomis parodų erdvėmis. Nors „Fluxus mi-nisterija“ (pirmiau Vilniuje, dabar Kaune, buvusiame „Lituanicos“ fab-rike) ir yra alternatyvios parodų erdvės, nors turi žadinti radikalius, taip pat ir socialiniu politiniu požiūriu meninius sąjūdžius, tikroji alternatyva yra „Užimk X“. Pavyzdžiui, viena iš *Užimk Vilnių* akcijų buvo skatinti ir dalyvauti elgetavimo veiksmuose, o kita – priešintis visais įmanomais būdais autoriams teisių apsaugos didinimui (*ACTA* dokumentui). Tačiau gatvių, skverų okupavimas labai dažnai stokoja gilesnio meninio prado ir tampa uzurpacinių ideologinių partijų veiklos taikiniu. Kaip teigiamą pavyzdį, kur pavyko neutralizuoti uzurpacinius partijų siekius, įvardysiu Maskvos atvejus. Maskvoje miesto užėmimo idėja sutapo su atskirų skve-rų pritaikymu neriboto laiko nuolatinėms meninėms protesto akcijoms (viena jų buvo *Occupy Abay* – Окупай Абай – užimk Abajaus skverą, po to buvo daugelis kitų skverų ir aikščių). Jų metu yra kviečiami ir dalyvau-ja visas Maskvos elitas: poetai, režisieriai, rašytojai, dailininkai, muzi-kantai, renginių vedėjai, organizuojamos nuolatinės paskaitos, poezijos skaitymai, filmų peržiūros, muzikiniai projektai ir t. t.

Miestų užėmimo idėja nesutampa su siekiu užimti apleistus gara-žus, *loftus* ar kitas koncertams ar parodoms pritaikomas erdves. Okupuoti miestą, vadinasi, meninėmis akcijomis ir socialiniais-politiniais sieki-niais užimti ne tik nepritaikytas menui, bet ir jau pritaikytas, suvaldytas vietas. Miestų okupacija tęsia psichogeografijos, tarptautinių situacionis-tų, tarptautinių hedonistų, spontaniškų hipilendų ir panašių organizuotų grupių tradiciją. Visi jie plėtojo meninius veiksmus, siekusius pakeisti miestų kultūrinį-politinį būvį. Jie vykdė ontinę viešųjų erdvių ir viešojo, komunikacinio proto transformaciją ir visados susidurdavo su būtinybe

suvaldyti, o ne atstumti, ideologijos skverbimasi į alternatyvius esminius patirties ir sąmoningumo pokyčius. Nuoseklaus, ilgalaikio meniškumo stoka „Užimk X“ akcijų metu yra grėsmė puikiai idėjai.

L. Rubinšteinas, poetas, literatūros kritikas, eseistas, savo esė „Viskas tik prasideda“ aprašė prabudusios Maskvos opozicijos drąsą įveikti savyje baime, o kartu ir su V. Putino vardu asocijuojamą valstybės prievartą, korupcinio režimo diktatą, policijos ir OMON'o („kosmonautų“) žiaurumą. Neslėpsiu, žaviuosi Rubinšteino minimalistiniu, konceptualių rašymo stiliumi („kortelės konceptualizmas“), meninėmis intervencijomis į kasdienybės politiką. Minėtoje esė dėmesį patraukė jo ir škotų istoriko, filosofo, rašytojo Thomo Carlyle'io minčių apie baimės ir vergo savyje įveikimą sąsąuka. Carlyle'is gyveno Didžiosios Prancūzijos revoliucijos romantinėmis vizijomis ir kūrė herojų kulto stilių, tapė herojiškos istorijos ir didžiųjų asmenybių ir tautų įvykių paveikslus. Reikia pripažinti, Carlyle'is įveikė savyje buržuazijos baimę ir susikaustymą regint bundančius kitus piliečių sluoksnius, jiems reikalaujant didesnių teisių ir galimybės patiems kurti santvarkas. Jo laikotarpiu dauguma buržuazijos ir liberalų, praradusių revoliucijos ir naujumo jausmą, šlovino naujuosius-amžinuosius įstatymus ir dėsnius. Animizuotos santvarkos fetišas ir valstybės iracionalumo šydas uždengė kadaise laisvų verslininkų ir visuomenės lyderių akis, korporacijų ideologija aptemdė jų protus. Todėl Carlyle'io drąsa kalbėti ir matyti kitaip ne tik jį atskyrė nuo savo meto politikos veikėjų, bet ir iškėlė kaip didelį ir labai svarbų rašytoją ir istoriką. Dar daugiau baimių sukėlė XX amžiaus revoliucijos, neretai masių ir jų lyderio aktyvumo dėka į valdžią atvedavusios diktatorius. Tai tapo papildoma proga gąsdinti žmones nekeisti amžinosios valstybės tvarkos, istorijos dvasių kulto, saugoti įstatymus.

Vis dėlto daugelis XX a. antrosios pusės politikos filosofų, socialinės ir politinės kritikos atstovų aiškiai suvokė, kad modernizacija, visuomenės raida galima tik nuolat kuriant naujus ir, vadinasi, atsisakant, laužant senus įstatymus, tvarkas, normas. Dar daugiau, būtent tvarkų mažinimas ir susitarimo vaidmens didinimas, susikalbėjimo mokymasis, skatinimas ir tam tinkamų technologijų kūrimas tapo naujo išsivadavimo ir kasdienybės revoliucijos prielaida. Be to neprasideda joks išsilaisvinantis ir naują santvarką kuriantis judėjimas. Pastebėta, kad naujos santvarkos, kaip meninės politinės organizacijos, yra kuriamos nuolat. Atskirai Adorno, Rorty, Ranciere'as savaip parodė: socialinė tikrovė remiasi

atsitiktinumu, susitarimu, o ne dėsniais. Tvarkas mes sukuriame patys, tai mūsų solidarios veiklos vaisiai. O susvetimėjimas savo darbo produktams yra būtina tolesnės kūrybos ir kaitos sąlyga. Tikrovės taisyklės yra kuriamos mūsų: kaip socialinis-meninis santykių projektas, kurį visados galima ir būtina keisti. Ne gamybos jėgos lemia gamybinius santykius, kaip keistai manė Marxas, o susitarimo praktikos, t. y. vaizduotė, bendravimo ir gyvenimo būdai, įskaitant ir gamybą. Ir ankstyvieji marksistai, ir vėlyvieji sovietinės filosofijos atstovai bandė parodyti determinizmo svarbą ir galimybes. Šiuo požiūriu jie buvo itin konservatyvūs, nauji tradiconalistai. Užgimusių valstybinės tvarkos ir galios sauga jiems tapo svarbiau už naujumą, originalumą. Todėl buvo kalbama apie istorijos dėsnius ir dėsningumus, kurių pažinimas yra privalomas valdymui. Tačiau ir šiandien manoma, kad politikos mokslai ir susijusi ekonomika, socialiniai mokslai pažįsta būtinybę, ieško dėsningumų, o ne aptaria atsitiktinumų asamblijažus, laikinas organizacijas ir jų sąlygas.

Sovietų marksistams toks tvarkos išaukštinimas tapo prielaida persekioti įvairiausius menininkus ir laisvus mąstytojus, siekusius kurti, skatinti, inicijuoti naujas tikroves. Neatsitiktinai po Spalio revoliucijos buvo sunaikintas kubizmas, avangardizmas, futurizmas, obereutų judėjimas, persekiojamas užgimstantis suprematizmas, abstrakcionizmas ir kt. Kiekviena meninė, literatūrinė, filosofinė praktika, naujumas atverdavo alternatyvius politinės raidos horizontus, kurių vieni veikiausiai galėjo būti labai pavojingi, antri originalūs ir unikalūs. Tačiau paklauskime, kiek Lietuvoje mes atviri alternatyvoms ir ar pakankamai radikali dabarties tikrovės kritika, kad politinė, teisinė, socialinė kūryba rastų sau užtektinai vietos ir jaustųsi gerbiama ir laukiama?

Meno ir politikos santykis šiandien išlieka ne mažiau aktualus ir svarbus. Tvarkų kaita prasideda jau gyvenimo stiliaus ir būdo naujumais, nauju jausmo paskirstymu (Ranciere'as), molekuliniėmis transformacijomis (Deleuze'as), kasdienybės revoliucijomis. Vienam jos suskamba kaip poezija, kaip naujas kalbėjimo būdas, kitiems kaip nauja mada ir laikysena, tretiems pasirodo kaip diskusija ir praktika dėl alternatyvių energijos, komunikacijos, transporto, gamybos būdų. Drąsa įveikti V. Putino Rusijos diktatą Lietuvoje yra pagrindas gimti naujai ekonomikai, kitokiai komunikacijai, įvairovės įteisinimui. Tai taip pat yra mažosios revoliucijos kelias, kuris negalimas be alternatyvų, be „tapimo mažuma“ (Deleuze, Guattari 1980; Thoburn 2003; Žukauskaitė 2009) politikos ir jos refleksijos.

Gorgonės Medūzos sugrįžimas

Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, klesti Deleuze'o ir Guattari kūno be organų sąvoka, teorija ir mitas vienu metu. Kūno be organų redukcionizmas iki molekulinį transformacijų neapibrėžties ir laisvės leidžia jas palyginti su medūzų molekuliniais virsmais bei didžiuoju gorgonės Medūzos mitu, kuris gali tapti pakankama prielaida populiariosios sąvokos kritikai.

Vienas graikų mitas pasakoja apie gorgonę Medūzą, kuri pastojė kelią Persėjui ir kurios plaukai buvo gyvatės, kūnas – slibino žvynai, o akys paversdavo vyrus akmenimis... Tokia ji tapo, kai ją, gražuolę moterį, išprievartavo jūrų dievas Poseidas Atėnės šventykloje. Tačiau Atėnė nubaudė ne Poseidoną, kuris jai buvo nepasiekiamas, o Medūzą, paversdama ją mirtinga pabaisa, kitų dviejų gorgonių – Steno ir Eurialės – seserimi. Naikinantis pabaisos žvilgsnis paversdavo herojus, pagautus kovos nirtulio, ar mačo geismo herojus sustingusiomis akmenis statulomis.

Senovės graikai aiškino socialinius santykius metaforizuodami gamtą. Viduržemio jūros medūzos, jų ugniniai ir paralyžiuojantys prisilietimai įkvėpė poetus kalbėti apie moteris-medūzas, okeano dievo valdomas pabaisas, neapykantos perpildytas taures, geliančias ir stingdančias austruolius. Galiausiai, Persėjas, žengdamas atbulas, žvelgdamas į savo veidrodinį skydą ir valdomas Atėnės įniršio ir išminties nukirto mirtingajai gorgonei galvą. Tačiau ir vėliau, kai jis ištraukė stingdančio žvilgsnio pabaisos galvą, ji vis dar buvo pajėgi patirto skausmo ir neapykantos galia paversti žmones akmenimis.

Šiandien mito pasakojimai neretai apverčiami, patiria inversiją ir tai, kas anksčiau pasakojo apie socialinį būvį, kalba apie kūną ir jo raidą. Nūdien domimasi ne gorgonėmis, o daugiau plaukiojančios, geliančios, stingdančios jūros akimis – medūzomis, kurių gyvatėmis išsidraikę čiulptuvai patraukia tyrinėtojų dėmesį savo produktyvumu ir tariamu amžinybės eliksyrų. Manoma, kad medūzos *Turritopsis nutricula* biologiniu požiūriu yra amžinos, jei tik kas jų specialiai nenaikina. Jos geba susitraukti iki gemalo, redukuoti save iki ankstyvos vaikystės, polipų, ir vėl išsivystyti, išsiskleisti savo grožiu, vandens spalvos ir energijos gyvenimu. Toks medūzų gyvenimas yra giliai gimininis, netekęs individualumo bruožų, susiliejęs su tuo, ką šiandien vadiname kūnu be organų. Svajojama ir siekiama, kad sintezuotas *Turritopsis nutricula* genomas galėtų suteikti žmogui amžinos regeneracijos laimę, nesirūpinant tuo, ar

želės-žuvies būtis taps patraukli naujiesiems nemirtingumo mutantams. Šiuo atveju gorgonės Medūzos mitas patyrė inversiją: vietoje to, kad gamtos kūnai metaforiškai aiškintų individualizuotų žmonių gyvenimą, patys žmonės ieško, kaip įveikti atstumą tarp žmogaus ir prigimties, individo ir biologinės jūros, kūno be organų, kaip virsti skaisčia gamtos amžinybe, begaline deindividualizuota regeneracija, naujuoju mitu.

Ši mito inversija, kaip ir pirminis mitas, liudija savitas socialines-politines pasekmes: žmogaus norą ne tik keistis begalybe alternatyvų, bet ir kapitalizmo pasiūlą tokiai kaitai bei ketinimą vadovauti jai. Naujasis neteritorinis imperializmas siekia tokios amžinos subjektų regeneracijos ir siūlo ją, kaip biopolitikos sudėtinę dalį. Tokiu būdu šiuolaikinis kapitalizmas ir imperializmas pasisavina marksizmo ir neomarksizmo patirtį kalbant apie kūną be organų ir amžinąją raidą, transformacijas. Imperializmo ir socializmo paraleles yra pastebėjęs V. Leninas diskutuodamas „imperializmo, kaip aukščiausios kapitalizmo pakopos“ teoriją ir parodydamas, kad daugelis kapitalizmo, anarchizmo ir komunizmo idėjų tam tikruose taškuose susikerta ir šios sankirtos turi būti analizuojamos ir kritikuojamos (Ленин 1986).

Neabejotina, šiai mito inversijai pasitarnavo Marxo susvetimėjusių žmonių – gamybinių kūnų – idėja. Jis pastebėjo, kad asmeninių, organinių savybių praradimas ir susiliejimas su mašinine industrija gali būti ir augančios eksploatacijos, ir kūrybinių galių išlaisvinimo sąlyga. Marxas siekė suartinti susvetimėjusios darbo jėgos, mašininės technikos ir revoliucinės ideologijos sąlygas, parodydamas, kad unikalumo ir kapitalistinio prisirišimo netekimas atveria sąlygas komunitariniam kūrybingumui ir daugeliui sąmoningumo transformacijų. Kitaip tariant, kūnas be organų yra tam tikra redukcija iki elementarių ir nuolatos transformuojamų gamybinių santykių vienetų. Kiek kitaip kūno be organų idėją svarstė A. Artaud, radijo pjesėje (*Pour en finir avec le Jugement de Dieu* – „Užbaigti Dievo teismą“) įvardijęs kūno be organų būseną, kaip visiško išsilaikymo sprendimams ir kūrybai būdą, kaip teatrinių pasikeitimų laisvę. Panašiai, tačiau dar plačiau, šią temą svarstė ir Deleuze'as bei Guattari, pastebėję, kad ideali kūno be organų būseną prielaidauja įvairiausių kūno dalių, elgesio schemų, įpročių (*habitus*) ir kitų standartinių reakcijų įveikimą. Tai tam tikra antioidipinė, giliai diatetikos, asketikos, dialektikos, įvairiausių fenomenologinių redukcijų ar, priešingai, vaizdavimosi praktikų paveikta virtuali būseną, kuri suteikia žmogui maksimalią pasirinkimų ir transformacijų laisvę. Deleuze'o ir Guattari kūno be organų

konceptija yra giliai susijusi su kita šių autorių idėja: molekulinį pokyčių, transformacijų ir, galiausiai, tapimo mažuma, tapimo Kitu idėja. Iš esmės tai artima Marxo principams, tačiau Deleuze'as ir Guattari aprėpė kūno be organų ir žmogaus pokyčių, transformacijų spektrą plačiau, sujungdami ekonominę, gamybinę, libidinę problematiką su vaizduotės ir komunikacijos, kūrybos laisve ir patirtimi.

Vis dėlto ši redukcija iki molekulinio *kon-divido* lygmens supanašina kūną be organų iki medūzų metaforos, iki nuolatinio *Turritopsis nutricula* gebėjimo susipaprastinti ir virsti pirminiu polipu, gemalu ir vėl išsiskleisti gyvenimui, taip vykdant redukcijos ir sklaidos ratą amžinai. Ir nors Artaud bei Deleuze'as ir Guattari mano, kad šis susipaprastinimas, iš esmės transcendentalinis, turėtų atverti plačiausias galimybes įvairiausioms naujoms transformacijoms, tačiau, šiuolaikinio neteritorinio, neoliberalaus, bankų sąjungos kapitalizmo požiūriu, amžinoji regeneracija užtikrina geriausią paskolų, kapitalo cirkuliavimą, darbo išteklių naudojimą ir apskaitą. Mirtis yra didis nesusipratimas ir, imperializmo požiūriu, turi būti kontroliuojama ir šalinama.

Štai gorgonės Medūzos sustingę trims tūkstančiams metų plaukai sukrutėjo. Ką ji išvelgs kūno be organų ir molekulinį pokyčių ištroškusių vartotojų kūnuose? Ar jie dar verti tos tragiškos amžinybės ir geliančio žvilgsnio prisilietimo, ar pavirs amžinai regeneruojančia žele? Kūno be organų idėja skatina *kon-dividu* savęs redukavimą iki beasmenės baltyminės būsenos, iki visiško ego ištirpimo energijos ir gyvenimo srautuose. Želė gyvenimas, galiausiai, nereikalauja nei atsakomybės, nei aktyvaus politinio pasirinkimo, nebent švytėjimo saulės spinduliuose kvėpuojant kartu su okeanu, su Poseidonu. Okeano dievas prievarta iškiepijo aistrą deginančios nepakantos rūgštimi, kuri griauja galimybę būti kūnišku, organus turinčiu *Svetimu*.

Išvados

Svetimą, kuris įgalina alternencijas, galime pavadinti *Kito*, radikaliuos įvairovės, asimetrinio pasirinkimo vardais. Kita simbolinė ir materialinė tikrovė atsiranda ne vien iš kūrybos, bet ir iš tragiškos įvykių sandoklos, iš nusikaltimo ar prievartos, iš specialiai plėtojamo projekto. Alternatyvumas pasirenkamas, pateisinamas kaip tikslinga transformacija („Liapis Trubeckoj“ agitacija), kaip begalinio kismo galimybė ir kaip gili trauma (gorgonės Medūzos istorija). Tačiau neretai alternencijos yra

draudžiamos propagandiniais ir valdymo sumetimais skelbiant solidarumą, meilę, savanorystę (Kony 2012 atvejis). Suvokti, skirti, vertinti šiuos alternatyvų pokyčius padeda europietiška nihilizmo tradicija, pavyzdžiui, negatyvioji dialektika, kurios tikslas išryškinti, o ne paneigti, atverti, o ne užbaigti radikalią įvairovę. Skirtybės yra drąsinamos ne tik pozityvaus agitacinio žodžio, ne tik visiems skirto vienos laisvės projekto, bet ir kaip kūno be organų transformacijų galimybė. Tačiau net ir ši, atrodytų, begalinė virsmų virtinė turi būti ribojama savo asimetrinių alternatyvų: įvairių, kovingų ir apibrėžtų subjektų. Kapitalistinis ir imperialistinis susigretinimas su vartotojiškomis transformacijomis ir kovingo pilietinio subjekto naikinimas rodo kūno be organų idėjos pavojus ir ribas. Tik esant asimetriniams prieštaravimams, nelinijinėms opozicijoms, išsipildo kokybinė įvairovė, aižėja populistiniai projektai, demaskuojamos gero darbo ir pasiaukojimo kaukės, simuliakrinės lyderystės ir pažadų žemės.

LITERATŪRA

- Adorno T. *Negative Dialectics*. London and New York: Routledge, 1973.
- Deleuze G., Guattari F. *A Thousand Plateaus. Capitalism and Schizophrenia*. London and New York: Continuum, 2004.
- Fiore J. *112 Green Street: The Early Years, 1970–1974*. Art Pub Incorporated, 2012.
- Horkheimer M., Adorno T. *Apšvietos dialektika*. Vilnius: Margi raštai, 2006.
- Kant I. „I amžinąją taiką“. *Politiniai traktatai*. Vilnius: Aidai, 1996.
- Kavolis V. *Sąmoningumo trajektorijos: Lietuvos kultūros modernėjimo aspektai*. Vilnius: Vyturis, 1997.
- Marksas K., Engelsas F. *Šventoji šeima arba kritinės kritikos kritika*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960.
- Mažeikis G. *Po pono ir tarno: lyderystės ir meistrystės dialektika*. Kaunas: Kitos knygos, 2012.
- Mažeikis G. *Propaganda ir simbolinis mąstymas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2010.
- Negri A., Hardt M. *Empire*. Harvard: Harvard University Press, 2000.
- Ranciere, J. *The Politics of Aesthetics, the distribution of the sensible*. New York, London: Continuum, 2004.
- Thoburn N. *Deleuze, Marx and Politics*. London, New York: Routledge, 2003.
- Žukauskaitė A., „Gilles’io Deleuze’o ir Felixo Guattari mikropolitika šiuolaikinės filosofijos kontekste“. *Problemos*, 2009, 75, p. 34–43.
- Дункан И. *Моя жизнь*. Москва: Контракт-ТМТ, 1992.
- Ленин В. И. *Империализм, как высшая стадия капитализма: (популярный очерк)*. Москва: Книга, 1986.
- Стогов И. *Воплі Відоплясова. Ляпис Трубецкой: песни зап. славян: [о творчестве укр. и белорус. рок-групп]*. Москва: Амфора, 2007

ARTISTIC CREATIVITY AND POLITICAL ALTERVENTIONS

Gintautas Mažeikis

Summary

The aim of the article is to consider artistic creation of social and political alternatives and active providing of them, making alterventions. Importance of *Negative dialectics* of Adorno and his followers in the analysis of empirical and conscious alternatives is explained for these purposes. The article interprets social-political artistic ideas that do not follow from *a priori* social and political postulates mostly formulated in the state universities and research institutes. The role of artistic transgression in the providing of Aliens: alien ideas, significances, mistakes, myths, visions are considered in the article. The most important opposition is between social engineering and unconscious artistic projects. The article chooses analysis of conscious artistic projects to provide Other, Aliens and alternatives – alterventions. Art activities enliven grounds of world views and stimulate to change, to transform communicational, sensible, and style spaces. The article pays special attention to the active forms of acting: agitations, street political actions, creation of alternative cultural spaces and criticizes propaganda, ambiguities of *Deterritorialization*. The main ideas in the article are based on the disputation of the concepts of T. Adorno, G. Deleuze, F. Guattari, A. Negri, M. Hardt. The article considers main examples of punk rock agitation by band Liapis Trubeckoj, activism of Occupy X, political ideas of body without organs and related myths, for example Medusa Gorgona.